

Аалчы килзе

Пу сөстөрні үгрен салыңар.

Аарлап –saygı duyarak; *чахсы көңніліг* – iyi ruh halli, доброжелательно; *хығыртхан* – çağırılan; *хончыхтар* – komşular; *родтың улии* – soyun en büyüğü; *тура ээзи* – ev sahibi; *тулуп* – ikram etmek için yemekler (armağan, hediye).

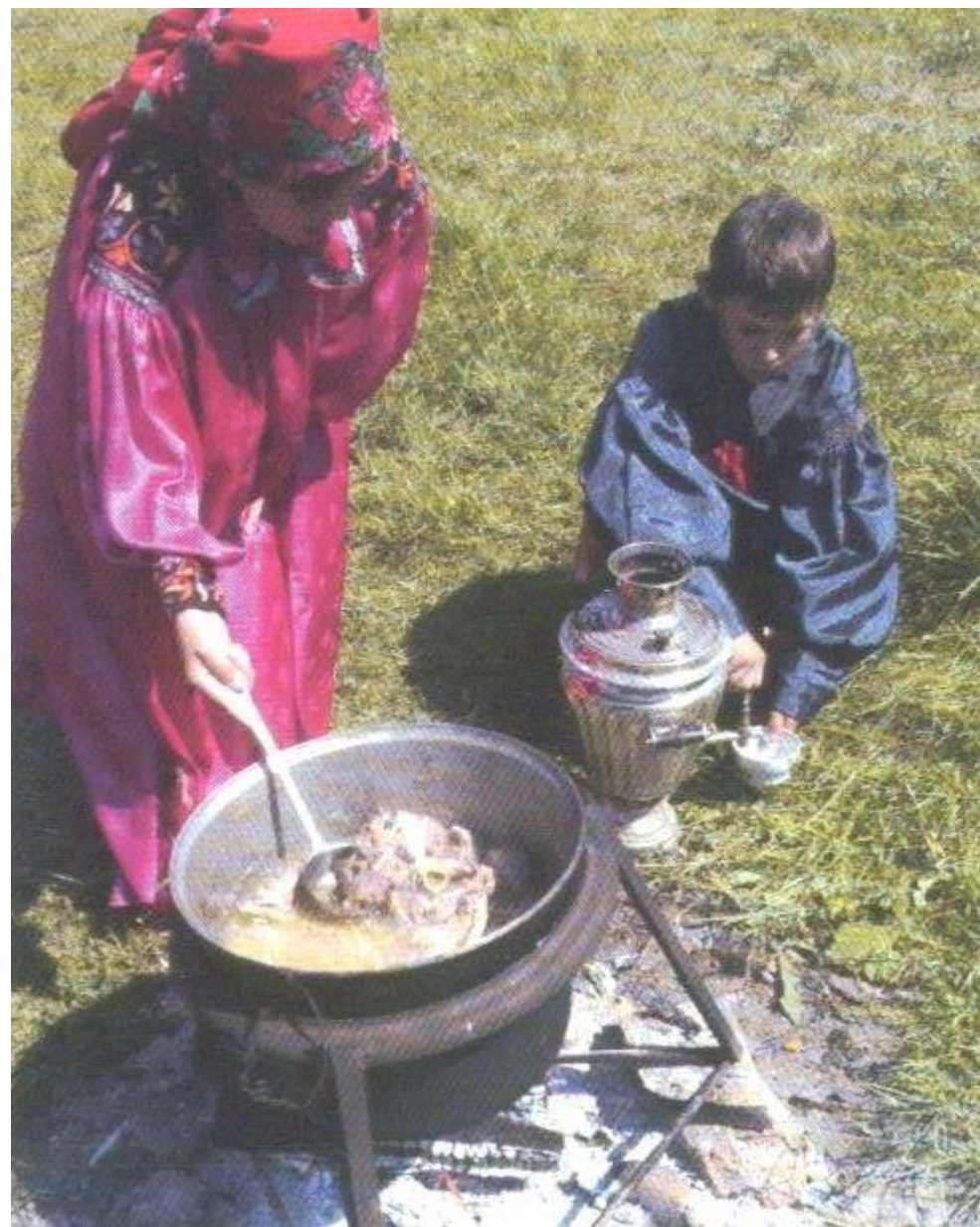
1. Текстті түрк тіліне тілбестеңер.

Ибзер кірген ноо даа кізіні пістің чон, аарлап, чахсы көңніліг удурлапча. Чайғыда аалцаа айран сузып читірчелер, хысхыда, тізең, - абыртхы.

Хайзы чирдең килдің, кем полказың, хайдағ кирекнең кірдің піссер тіп сурбинчалар. Аның туған-чағыннарының хазиин сурчалар.

Иб ээзі хабарласхан
туста, ипчізі столға
талғаннығ табах, хайах
турғызып, аалқыны, тамах
сынап көріңер тіп,
хығырча. Аалқы үр
полыбысса, иб ээзі үгре
хайнатча алай ит хаарча.

Өнетін хығыртхан аалчы килзе, аның адын алай машиназын орнына турғызып, удурлапчалар. Иб ээзі олғаннарын хонқыхтарынзар, туған-чағыннарзар хығыртыға ысча. Ол туста ипчі кізі стол тимнепче. Астамахтың пайы столға салылча: иттіг үгре алай мүн, хаарған ит, оох халас, өріңме, потхы, аннаң даа пасха нимелер. Хығыртхан аалчы алай ыраххы чирдең туған-чағын чиде тўссе, өнетін мал сохчалар. Анаң родтың улии алай тура ээзі иттіг улуғ типсіні, стол үстўне көдіріп, күн чолынча айландырча, прай чўреенең алғыстапча.

Аалчының палаларын чир столына одыртчалар, оларға идөк үгре, ит пирчелер паза өнетін олғаннарға тимнелген чиистернең сыйлапчалар.

Пурунғыдаң сығар хакас чоында **тулуптығ** ааллап чөрер кибір пар.

Аалчы нанчатса, ағаа даа **тулуп** тимнеп пирчелер. Тулупха мал идін, оох халас сарығ хайах, хуруғ талған паза аннаң даа пасхаларын сухчалар.

Мындағ тулупты (ас-тамахтығ сүүмек) мының алнында наа төреен пызоның теерінең итчеңнер. Пазын, азахтарын паза хузуруғын кизібісчеңнер. Соонаң теерні истечеңнер. Аны чахсы еңнер — чуғқаңнар, анаң хатап теер нымзах полғанча теере истечеңнер. Аның сонаң аны хыриларын сүүмек оңдайынаң тігібісчеңнер. Пір сөбіренің андағ нинче-де сүүмек полқаң — итке, халасха паза аннаң даа пасха нимелерге.

Орай күскүде, хысхыда, ирте часхыда мындағ сүүмектерзер ит кизектерін, тоортхан хан, харта, хыйма сақаңнар.

Пасха сүүмектерге — аймах-пасха халастарны алай ба хайылдырған хайахты, талғанны паза аннаң даа пасха нимелерні.

Сағамғы туста андағ сүүмектер итпинчелер. Че аллап парчатса *тулуп* апарар, алай аалчыны үдесчетсе, *тулуп* пирер кибір халған. Тулуптың істінзер салар ас-тамах таа алыс парған. Көзідімге алза, городтаң аалап парчатхан кізі аалда чох ас-тамахты апарча (аймах-пасха тадылығ нимелер, фрукттар паза аннаң пасха). Аалдаң, тізең, ит, хайах, өріңме, сүт, талған, аарчы сал пирчелер.

2. Сурығларға нандырыңар.

- 1) Тураа кірген кізіні хайди удурлапча пістің чон?
- 2) Тураа кірген кізідең хайдағ сурығларны суларға чарапча паза чарабинча?
- 3) Хайди удурлапчалар өнетін хығыртхан аалчыны?
- 4) Ниме столға салчалар?
- 5) Кем алғыс сөзін чоохтапча?
- 6) Нанчатхан аалцаа тулупха ниме салчалар?

3. Пос чирлерге киректелчеткен хозымнар кире пас салынар.

1) Иб _____ кирген ноо даа кизи _____ пис _____ чон, аарлап, чахсы көңніліг удурлапча.

2) Хайзы чир _____ кил _____, кем полча _____, хайдаг кирек _____ кир _____ пис _____ тіп сурбинчалар.

3) Аалчы үр полыбыс _____, иб ээзи үгре хайнат _____ алай ит хаар _____.

4) Иб ээзи олғаннарын хончыктарын _____, туған-чағыннар _____ хығыртыг _____ ыс _____.

5) Хығырт _____ аалчы алай ырах _____ чир _____ туған-чағын чиде түс _____, өнетін мал сох _____.

6) Анаң род _____ улии алай тура ээзи ит _____ улуғ типсі _____, стол үстүне көдір _____, күн чолынча айландыр _____, прай чүрее _____ алғыстап _____.

Тузаланган литература

1. Абдина Е.А., Идимешева У.С. Хакасская кухня. - Красноярск: Красноярское книжное издательство, 1989. - 110 с.
2. Абдина Е.А., Идимешева У.С. Культура питания хакасов. Рецепты хакасской народной кухни. - Абакан: Дом литераторов Хакасии, 2015. - 104 с.
3. Абумова О.Д., Боргоякова Т.Н., Чанков Д.И. Хакас тілі (хығырчаң книга). - Ағбан: Хакас книга издательствозы, 2005. - 116 с.
4. Хакасско-русский словарь = Хакас-орыс сөстік. - Новосибирск: Наука, 2006. - 1114 с.
5. Ekrem Arıkoğlu. Örnekli Hakasça-Türkçe Sözlük. Ankara: Akçağ Yay.
6. khakaschiry.ru

